

hez tartozók vitézsége mentette meg a feldulástól, — továbbá Sövényváron, Csongrád megyében, melynek kastélyát a király utasításából Rubin, ispán védelmezte meg.

10.

A király jobb útra térése. — A kunok Hódon táboroznak, mely e célra igen alkalmas fekvéssel bírt. — Itt támadja meg őket a király. — A régiek hogy' írták e hely nevét? — Hogy' és miért estek tévedésbe az ujabbkori írők? — Az egykori oklevelek hogy' írják azt? — A Hód-tó hogy' keveredett a leírásokba? — Azok, kik a harcz színhelyét Erdélybe vitték és tévedésök. — Kik maradtak meg városunk mellett? — A hódí csatában nagy érdekek állottak koczán. — A magyar vezérek és bajnokok hős-tettei a harcz mezéjén. — A kunok leveretnek. — A hadak állása Lichner szerint. — A területi nehézségek e hadállás ellenében. — Kun halmok nálunk nem léteznek. — Az ütközet a Hód mezéjén kezdődött. — A küzdelem átmegy a Szigetbe, majd a Tarján-végbe és a mártélyi síkra, hol a koczka eldől. — Itt van a Kurgan.

Az efféle esetek végre a különben minden jó iránt fogékony király szivét is meghatották s lelkét a marczangolt haza irányában magasztos elhatározásra birták. Ipának, Károly sziciliai királynak, bölcs és nemes eljárása, ki őt a pápa előtt akkor is védte, mikor László a bűnök fertőjébe merülve nejét magától eltaszítá, — a pápa nyugodt és nagylelkű magatartása, ki szintén türtőztetni tudta magát, mikor az ő követén László a fentebbi nagy sérelmet elkövette, bátor fellépése és az országnagyok józanító fenytéke egyaránt imponált az alapjában nemes indulatú fiatal királynak: úgy hogy ez egyszer csak kiragadta

magát a kunok befolyása alól s elhanyagolt nemzetének élére állott, hogy a garázda jövevény népséget megfenyítse. Mert a mi kunjaink ellenünk már ekkor felbujtották keleten lakó¹ véreiket is s ezek Oldamir fejedelem² vezérlete alatt Erdélybe betörve közelgettek itteni fajrokonaink megsegítésére. A lázongó kunok 1280 nyarán³ határunkban, Hódon⁴ gyülekeztek össze, hová Oldamir is csakhamar megérkezett. Ezen a helyen, mely a Temestől Nagy-Váradig elterült kun szállásoknak jóformán közepére esett,

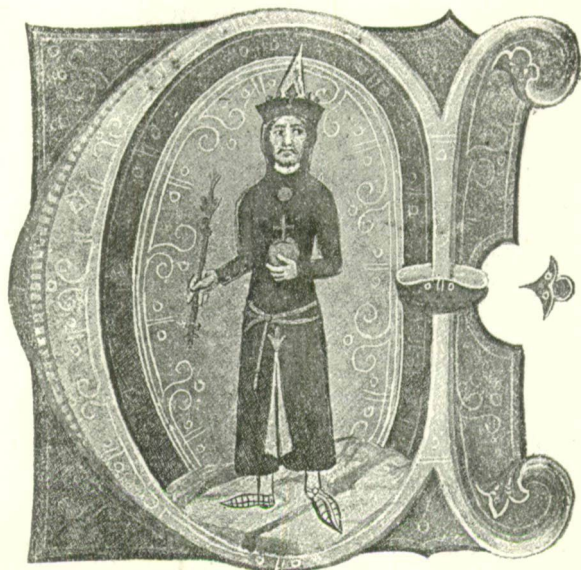
¹ Az egykori Kunországban, mely alatt az újkori Moldva, Bessarábia és a Fekete-tenger északi vidéke értendő.

² Ezt Gyárfás, nem tudom, mi alapon, Kuthen király unokájának teszi meg, épen úgy, mint Kun László anyját, Erzsébetet, Kuthen leányának.

³ Az évszámot a régi krónikák (Márk krónikája, Thuróczi, a Pozs. krónika, Bonfin és Heltai s utánok újabb történészeink nagyobb része (Szalay II. kiad. II. 106. Gyárfás II. 353 stb.) 1282-re teszik. De László királynak már 1280. aug. 21-ről van egy levele (Hazai okm. t. VIII. 207.) melyben ő Cheme fia Dénest, ungi várjobbágyot, «Hódon, a hűtlen kunok ellenében, seregünkben» kitüntetett vitézségeért Chepel és Moschia nevű falvaival együtt a várjobbágyi állapot alól felszabadítja s mivel ezen kívül még másik két egykorú oklevél is van, melyek szerint a hódí csatának az idő előtt már meg kellett esnie: ez okból Szabó Károly (Kun László 99. 104.) állítását, mely szerint az összeütközés e határidő előtt valamivel történt, mint teljesen bebizonyítottat, el kell fogadnunk, a mint azt Pesty Fr. (Magy. orsz. helynevei I. 134.) és Pauler (Magy. nemz. tört. II. 719.) is elfogadták.

⁴ ... «Cumani, versi in perfidiam, ausu temerario, elevato vexillo, crimem lese majestatis non formidantes, in Houd contra nostram personam insurrexerant et convenerant». IV. László levele 1289-ből Knauznál, Monum. Ecclesiae Strigon. II. 253. (Már korábban kiadták Fridvalszky, Mineralog. Transilv. 60. Katona, Hist. Crit. VI. 997. és Fejér, Cod. Dipl. V. III. 452.).

s melyet terjedelmes és kövér legelői, sík mezeje s igen jól védhető fekvése, lovas táborozásra kiválóan alkalmassá tettek s hol a kunok a gyér nemesség és a csekély számú védtelen bensülött lakosság felett teljes túlsúlyra jutva, zavartalanul bevárhatták véreik összeérkezését s folytathatták hadi készülődéseiket. De László király

6. sz. Kun László király.¹

is résen állott s Thuróczi szerint, „mint a vitéz Józsva szállott szembe a lázongókkal, hogy nemzetéért és országáért megharcoljon.“ Június közepén már a jól megerősített Csanádon volt s hihetően ide várta híveit, kiknek társaságában előrenyomulva a kunokat főfészkekben, Hód on kereste fel és támadta meg.

¹ A bécsi képes krónikából. Kiadta Emich G.

A felett, hogy ez a hely a mi falunk volt, ma már alig lehet kétség. De sokáig zavarban és bizonytalanságban volt.e dolog, főleg a miatt, mert a régibb krónikások és történetírók részint határozatlanul, részint hibásan jelölték meg az összeütközés helyét. S épen ezért, városunkra való tekintetből, melynek ez ütközet egyik legfőbb történeti nevezetességét képezi, kötelességünknek ismerjük a kérdés multját és egész állását tüzetesen ismertetni és megvitatni.

Kézai Simon mester, ki egykorú létére legpontosabban megnevezhette s körülírhatta volna a csata színhelyét, ezt egy igével sem tette.¹ Thuróczi és a Bécsi képes krónika pedig „a Hood nevű tó tájára,² Bonfin „a mellé a tó mellé, melyet Hood-nak hínak“³ tették a harcz színhelyét. Heltai, a ki, mint krónikája címében is mondja, Bonfint írta át,⁴ átveszi ettől a tavat s „az Hód állóvíz mellett“ szállítja táborba Oldamirt, de egyszersmind nyomban azt állítja, hogy „onnét be akara ütni Magyarországba“. Heltai ezen előadása aztán tévedésbe ejtette a későbbi történetírókat — a harcz színhelyének

¹ Ide vonatkozó szavai ezek: „Ladislaus vero rex illustris, animosus et magnivolus, perfidiam contra eum cognoscens inter eos (t. i. a kunok közt) fabricari, taliter processit contra ipsos bellaturus, ut in praelio ipso acriter debellati, plurimi intercepti, quidam vero ex ipsis relictis uxoribus, pueris et rebus omnibus ad populos barbaros fugierunt.“ (Simon Keza, Gesta Hung. Endlichernél 123 l.)

² Thuróczi Schwandtnernél I. 188. l. — Circa lacum, Hood vocatum.“ (Marci Chron. 85. fe.)

³ „Ad lacum, quem Hoodum vocant“ Decad. II. lib. IX.

⁴ Krónika a magyaroknak dolgairól... melyet Heltai Gáspár megírt magyar nyelven és az rendre hozta a Bonfinius Antalfnak nagy könyvéből ezen kicsiny munkával, Kolozsvár 1575.

hollétére nézve. Heltai korában, ugyanis, a Hód állóvize s a mellette elterülő vidék, vagyis városunk, a mint ezt később tüzetesen látni fogjuk, Erdélyhez tartozott. Így hát, midőn ő Oldamir-ról egész helyesen azt írja, hogy ez a „Hód álló víz mellől Magyarországba akart berontani“, ez alatt azt érti, hogy a kun fejedelem a tiszántúli vidékről tovább nyugatra, az ő korabeli Magyarhonba akart nyomulni.¹ A későbbi történetírók azonban nem véve figyelembe, hogy Heltai a maga korabeli Erdélybe teljes joggal helyezte a Hód vizét s csak arra gondolva, hogy az ő idejökben Erdélynek már a Királyhágó volt nyugati határa, a Hód vizét átvitték a Királyhágón s ott kerestek valami olyan hangzású állóvizet, melyet aztán a Mezőségeen, Kolozsvár és Szamosujvár táján, a Hódostóban kellett megtalálniok. Pedig a régi krónikák nem a Hódos, hanem a Hód tavaról tesznek említést s a kunokra nézve, kik a Körös, Maros, Temes és a Tisza, Duna közén voltak megtelepedve, teljeséggel képtelen és okszerűtlen dolog lett volna, egy tőlük távol eső s velök egyet nem értő vidéken jelölni ki az összegyülekezési helyet.

Azonban a legnagyobb nehézséget a vásárhelyi Hód-tó ellenében Thuróczi csinálta, a ki szintén úgy írta le a dolgot, hogy Oldamir a tó partján összegyűjtván a kunokat, onnét akart betörni Magyarországba, miből nyilván következik, hogy a tó szerinte nem volt ez ország területén,

¹ Heltai nyelvhasználata megfelel a XVI. századbeli többi írókéinak. Tinódi például Csanád, Becse, Gyula, Solymos, Lippa és Temesvár dolgait mind az „Erdélyi Históriaba“ írja, a minthogy azokban az ő idején tényleg az erdélyi fejedelem hadai is ültek. (Sziládinál, XVI. sz. bel. magyar költők II. 22—35. l.).

De hogy e részben Thuróczi megtévedt, azt IV. László király oklevelei bizonyítják, a ki e kérdésben legjobb tanu. Az ő egykorú leveleinek inkább hihetünk, mint a kétszáz évvel később élt s jobbára ismeretlen évkönyvekből dolgozó Thuróczinak. Már Lichner¹ hat levelét idézi magának László királynak, melyekben a király írásban hagyta, hogy ő a kunok ellen Hód-on harczolt. Szabó Károly pedig 1280—1289-ből 29 oklevelet ismert, melyekben a hódí csatáról van téve említés. Ezekben következetesen az áll, hogy az összeütközés in Hod, Hood, Houd, Hoot (egy helyt: in loco, Howd vocato történt).² E levelekben szó sincs tóról, hanem csupán Hód helységről,³ melynek határában a nagy harcz végbement, ilyen nevű falu pedig a kunok akkori székein más nem volt, csak épen a miénk.

¹ Vás. Közl. 1882. 10. s köv. sz.

² Az oklevelek kifejezései, melyekben maga László király nevezi meg a harcz szinterét, ezek:

1)... in Hod, 1280-ból. Hazai okmt. VIII. 207. (Fejérnél V. III. 315.).

2)... in Hod, 1280-ból. Fejérnél VII. II. 227.

3)... in Houd, 1283-ból. Dezseffy, Haz. okmt. 100.

4)... in Hod, 1284-ból. Fejérnél V. III. 249.

5)... in Houd, 1285-ből. U. o. V. III. 279.

6)... in Howd, 1275-ből. Wenzelnél XII. 160. (hibás évszám).

7)... in loco, Howd vocato, 1287-ből. Fejérnél V. III. 355.

8)... in Houd, 1288-ból. U. o. V. III. 410.

9)... in Houd, 1289-ből. U. o. V. III. 452. (Knauz-nál. II. 253.).

³ Ezt a kifejezést; Hód-on (in Hod), nem is lehet érteni tóra, mert lovas népek vízben nem csatázhatnak, a fenforgó esetben annyival kevésbé, mert az egykorú harczy leírások (több napi küzdelem, nyállal steff.) egy vízi ütközetnek merőben ellenmondanak.

Hogy a régi krónikások mért nem maradtak az oklevelek kifejezésénél? s miért tették a harcz színhelyét általában a Hód tava mellé? ez oly kérdés, melyre általános választ senki sem adhat. Gyárfás szeriut a locus Hod-ot (Hód helység) olvashatták hibásan lacus Hod-nak (Hód tava), — a mi el is lenne fogadható, ha föl lehetne tenni azt, a mi valószínűtlen, hogy a krónikások egyre-másra írott oklevelekből dolgoztak s e levelekben a lacus általában benne lett volna. Lichner szerint pedig a szócsere az a körülmény vezette a krónikásokat, hogy „az ő korukban Hódból már csak a tó maradt meg, ellenben a falu már nem állott fenn.“ Ez állítás a történeti adatokkal merőben ellenkezik, mint a melyek t. i. kétségtelenné teszik, hogy Hód község a krónikások idejében is tényleg fenállott, mert róla, mint később látandjuk, az oklevelek megnevezetten emlékeznek. Annyi kétségtelen, hogy régen a krónikások, sőt még a hivataloszemélyek is, hazánk földrajzábankevessé voltak jártasok, a mit az akkori irodalmi és közlekedési viszonyok közt egészen természetesnek találhatunk. S ezért van, hogy még a királyi kanczelláriában, vagy más hiteles helyeken szerkesztett hivatalos levelekben is nemritkán fordulnak elő földrajzi botlások. Bonfinról pedig, habár ő könyvében az ország földiratát is adja, különösen tudva van, hogy ő, a különben is idegen, országunknak igen kevés községét ismerte: — Hód-ról, Vásárhely-ről s Hódtavá-ról pedig épen semmi tudomással sem birt, mert ezekről terjedelmes nagy művének földirati részében egy betűvel sem emlékezik. Ilyen ismerettel aztán mindegy volt rá nézve és a krónikásokra nézve, akár a falu, akár a tó neve jőjön forgalomba.

Egyébiránt az oklevelek azon adata, hogy a csata Hód faluban történt¹ s a krónikások azon állítása közt, hogy a harcz a Hód tavánál esett meg: semmi ellenmondás sincs, sőt inkább ez a kétféle előadás egészíti tökéletesen ki egymást, mert így nem maradhat fen semmi kétség sem a harcz mezejének fekvésére nézve. Ugyanis, így lesz egészen bizonyos, hogy csakis arról a Hód faluról lehet szó, mely mellett a Hód tava van. Ez a hely pedig sehol másutt nem található fel, csupán a mi területünkön.

Bármi okból történt is a Hód tavának szerepeltetése, mint láttuk, kétségtelenül ez okozta azt, hogy újabbkori történetiróink Heltait félreértvén, a csata színhelyét tőlünk Erdélybe vitték. Ezek élén a méltán nagy nevű Katona István áll.² Vele egy nézetben vannak Fessler³ Budai Ferencz,⁴ Virág Benedek,⁵ Péczeli,⁶ Kállai Ferencz,⁷ Horváth Péter,⁸ Majláth János,⁹ Kőváry László,¹⁰ Szalay László,¹¹ Lenk Ignác,¹²

¹ De e részben is van kivétel, mert László királynak egy oklevele Hód-tó-t említ. (Bél Máty. Notitiae Hung. nov. II. 404).

² Hist. Crit. VI. 960—964. (ki ez állítását, de minden helyes magyarázat ellenére, még László király 1288-dik oklevelére is — Fejérnél, Cod. dipl. V. III. 410. — alapítja.)

³ Die Gesch. d. Ung. II. 671.

⁴ Polg. lexic I. 499.

⁵ Magyar Századok 540.

⁶ A magyarok története Ázsiából kijövetelöktől fogva I. 205.

⁷ Pogány magyarok vallása 235.

⁸ Értek. a kunok és a jászok eredetéről 65.

⁹ Gesch. der Magyaren I. 278.

¹⁰ Erd. tört. I. 143. Erd. ritk. 230

¹¹ Magyarország története II. 106.

¹² Siebenbürgens Lexikon II.

stb., — mely történészek a kunok és magyarok harczát kivétel nélkül a tó mellé teszik, melyet egy részök Hódos-nak, — más részök, mivel azt kis terjedelme miatt a legtöbb térképen meg sem találták, az ehhez 20—30 kilométerre fekvő, de azzal teljességgel nem azonos és már sokkal nagyobb czegei tónak, más részök végre Hód-nak nevez, mit sem törődve azzal, hogy a régi források közt egy sincs, mely Czege, ez oláh falu, melletti tóra utalna, sem azzal, hogy Hód nevű tó a Mezőségen, sőt egész Erdélyben sem létezik.

Mások azonban észrevették a tévedést és határozottan városunk mellett foglaltak állást. Pető Gergely a régi krónikásokat követve, egyszerűen a „Hott álló vizet“ említi,¹ tehát Heltaival együtt részünkön van; Podhraczký² egyenesen megtámadja Katonát, a miért az 1288-ki oklevél alapján Erdély mellé állott; Horváth Mihály,³ Palugyay Imre,⁴ Gyárfás István,⁵ Hunfalvi Pál,⁶ de legnyomatékosabban Szabó Károly⁷ szintén a mi Hódunkat értik, mely utóbbik nyomós fejtegetéseit az öntudatos újabb történészek, ezek közt Pauler Gyula,⁸ Borovszky⁹ már általában elfogadták. Különösen említendő

¹ Magy. krónika, Kovács János kiadásában.

² A Budai krónikához írt jegyzetek közt.

³ Magy. orsz. tört. I. kiadás. I. 161.

⁴ Magy. orsz. legújabb leírása IV. 382. 507.

⁵ Jászkunok tört. II.

⁶ A Kun vagy Petrarka codex 26. (Magy. ethnographiájában 314 l. még Hunfalvy is a „Hodos tava“ mellé teszi a csatát).

⁷ Székely okl. I. 22. és Kun László 102—105.

⁸ Magy. nemz. tört. I. 477.

⁹ Csan. vm. tört. I. 78. („a csanád vármegyei Hód falunál“).

Pesty Frigyes,¹ mint a ki a kérdés egész irodalmát áttanulmányozta, s a ki szintén városunk mellett tör láncsát, bár merőben téved, mikor azt állítja, hogy a városunk „melletti tó szerte csak Hódostó-nak nevezetik és nem Hódtó-nak, vagy Holdtó-nak“ s hogy az egykorú királyi oklevelekben utóbbi tóról nincs említés: holott Lászlónak, mint említők, van olyan levele is, melyben a Hód tavát megnevezi. Mondani is felesleges, hogy városunk férfiai, a kik eddig Hódmezővásárhely történetéről írtak, Szőnyi Benjamint kivéve, ki e tárgyról semmit sem szól, szintén a mi Hód-unk számára követelik a harczy tért. Így Csók Mózes² Matók Béla,³ Sós János,⁴ Széll Farkas,⁵ de mindenek felett Lichner Gáspár,⁶ ki e kérdést, Fejér Gy. okleveles nagy művéből számos adatot kiszedegetvén, elég alaposan és terjedelmesen fejtegette, bár a harcz sajátlagos színterére nézve, mint látni fogjuk, valószínűtlenségeket hozott forgalomba.

Ezek előrebocsátása után az ország akkori állapotára térve vissza, László király, úgy látszik, egész mivoltában felfogta a válságos helyzetet, mely előtt állott, midőn fegyverét a kunokéval összemérte. Ideje is volt, hogy a kirá-

¹ Magy. orsz. helynevei I. 134—137.

² H.-M.-Vásárhely város stat. leírása. Kézirat Vlt. 1852. 1376.

³ B.-Pesti Viszhang 1856. 223. (Katonára hivatkozva, de tényleg Csókot követve.)

⁴ H.-M.-Vásárhely leírása, kézirat, vlt. 1864. 292.

⁵ Szegedi Hiradó 1865. 80. sz.

⁶ Vásh. Közlöny. 1882. 7. s. köv. sz.

lyok folytonos kegyei által elkényeztetett, de különben is rakonczátlankodásra hajlandó népesség megzaboláztassék s e szép és gazdag haza, melyen annyi garázdaságot követtek el, hatalmuk alól kiragadtassék; mert a király tisztában volt azzal, hogy ezek „nemcsak országunkat a maguk jármába leigázni, hanem királyi koronánkat is magokhoz ragadni akarják.”¹ Most kellett eldölni, hogy Magyarország a polgárisult magyarságé maradjon-e továbbra is, vagy pedig az elhatalmasodott kunok útján visszaessék a pogányság és bárdolatlanság korszakába. A nemzet maga is így ítélte meg a helyzetet s ezért látjuk, hogy a legkitünőbb magyar vitézek, ide értve az olygarkhiát is, mely e válságos időben félretette az önzést és meghasonlást, a haragot és gyűlölködést, — vetélkedve siettek a király oldala mellé, hogy vele együtt megoltalmazzák a nemzetet és a hazát a bitor idegenektől

A hadvezérlet, úgy látszik, Tamás fia Lorántnak, a későbbi erdélyi vajdának, e sokat próbált „serény vitéz”-nek kezébe volt letéve, ki még csak nem rég a királyt fogva tartotta. Ő intézte az első támadást az Ernye bán fiával, István-nal² és Miklósfia Rafain-nal, a Káta nemből, az erdélyi és bihari csapatok élén, félelmes lándzsájával a kunok ellen, „kiket vitézül megrohant s közülök igen sokat dicséretesen levágott és leterített”.³ Rafain is „halált megvetve harczolt s négy halálos sebet kapott.”⁴ Tamás, a Micbán Simon sarja, szintén vitézül küzdött s két fegy-

¹ A király saját szavai.

² Hazai Okmt. VII. 311.

³ Thuróczi Schwandtnernél I. 188.

⁴ Fejér, Cod. dipl. V. III. 258.

veres kunt fogva hurczolt a király elébe.¹ Ennek testvére, György, a király közelében viaskodott s midőn lovát veszíté, mint legyőzhetetlen bajnok harczolt tovább a csatateren, jóllehet nyíl és lándzsa által okozott több rendbeli sebet hordozott már testében.²

A Rátold nemzetség tagjai heten „mint rettenthetetlen oroszánok“ küzdöttek. Közülök Loránt „a király legvitézebb katonájaként említetik, kinek felülmulhatatlan bátorsága és ernyedetlen küzdése bontotta meg a kunok hadsorait.“ Ugyan e testvérek közé tartozott Lőrincz, „ki vitézül harczolva a szent koronának tartozó hűséggel ott végezte életét“.³ Gergely, a király szeme látára több kunt megsebesített.⁴ Fülöp három kunt ejtett foglyul.⁵ Dénes, Cheme fia, ungi várjobbágy mellől szolgálai elestek, mikor maga a király szeme látára még folyvást küzdött.⁶ Talpasnak nevezett Tamás szintén vitézül harczolt s halálos sebet is kapott.⁷ Különös érdemeket szereztek a székelyek is, kik a királynak a hadjáratra nyolczvan lovat adtak s magának a királynak csapatában harczolván „vitézségök, tántoríthatatlanságuk s vérökkel tanusított hűségükért“ László előtt különös kedvességre tettek szert.⁸ A királyi oklevelek említik még Turkfi a Dénes és Macsonka,⁹ Miklós galgóczi ispán,¹⁰ úgy-

¹ U. o. V. III. 249.

² U. o. V. III. 274. Wenzel. XII. 234. 438.

³ Pray, Annales I. rész. 352. lap. Fejér, V. III. 165.

⁴ Fejér, V. III. 215.

⁵ U. o. V. III. 236.

⁶ U. o. V. III. 353.

⁷ U. o. V. III. 409.

⁸ Fejér, V. III. 452.

⁹ U. o. V. III. 354. 392.

¹⁰ Kubinyi, Árpádkori oklevelek 125, és Wenzel IX. 276.

szintén Amade, Finta nádor öcscse, később maga is nádor, nemzetsége több tagjával¹ és István, a király tárnokmestere, s végül a vasmegyei vépi udvarnokok, a sárosmegyei asguthi erdőőrök² vitézségét is. Az elesettek közt Kézai mester szerint Pósa fia Olivér, az Aba nemből, Miklós comes fia András, a Vigman nemzetségből, Ponit comes fia László, a Miskócz, Kis Mihály fia Demeter, a Kusd nemből,³ egy 1284-ki oklevél szerint⁴ János, Izsip fia, a Bó nemből és még számosan, a kikiről névszerint nincs emlékezés.

A harcot mindkét részről vitézül és elkeseredéssel vívták s a győzelem még egyik fél részére sem dőlt el, midőn „hirtelen és váratlanul, isteni kedvezésből nagy zápor eső eredt meg, mely szembe vágta a pogányokat, úgy hogy ezek, a kiknek bizodalomuk íjaikban és nyilaikban volt, a nagy esőben elázva olyanok lettek, a próféta szerint, mint a föld ganéja.“⁵ Ekkor megdőlt a kunok harci rend s a magyarok feltartóztathatlanul vetették rájuk magukat, „letiporták ellenségeiket, azok nagy részét levágták, sokat közülök elfogtak s az egész vidéket szélteben-hosszában kifosztották.“⁶ A menekülő kunok, nejeiket és gyermekeiket hátrahagyva, Oldamir példájára kiszöktek Moldvába, „a hon

¹ Wenzel, XII. 496.

² Hazai oklt. 99.

³ Simon Keza, Gesta Hungarorum, Endlichernél 123. l.

⁴ Uj Magy. Muz. 1851—2. I. 205. Lichner, Vás. Közl. 1882. 10. 11. sz. és Szabó Károly közléseik. Amazok vitézkedéseit a számukra jutalmul adott földjavadalmakról szóló különböző oklevelekben maga a király sorolja elő.

⁵ Thuróczi i. h.

⁶ Bonfin i. h.

maradtak pedig a királyi szó előtt annyira meg-alázkodtak, hogy egész lényökben reszketve alig mertek a király arczába tekinteni.¹ A király pedig a kiköltözni akaró kunoknak utánok indult s az erdélyi havasokon túl egészen a tatárok földéig hatolva, ott őket visszatérésre kényszerítette s korábbi lakóhelyökre letelepítette.

Hogy határunk mely része szolgált a nevezetes ütközet szinteréül, arra nézve többféle vélemény állítható fel. Lichner Gáspár abból a föltevésből kiindulva, hogy Hód község valahol az Oldal-kosár nevű városrész helyén, tehát a tó Szentés felőli oldalán feküdt, továbbá, hogy „*az öt halom, mely a Tarján városrész végétől szembe nézve, kissé rézsút a Szeged felé futó vasúttal, ma is szemlélhető, az ütközetben elhullott kunok tetemeit földi s ép' azért ma is Kun-halmoknak nevezetik,*”² — erre a tájra teszi a viadal mezejét s azt a tó fenékre és a város mai belterületére helyezi. Ehhez képest tehát a hazai kunokat a halmok tájára, Oldamirt, hogy a harc kedvezőtlen fordulata esetén „könnyebben elvonulhasson“, a mostani Szabadság-tér felé, László király csapatait pedig, — minthogy ezek Erdélyből, Csaba felől, érkeztek volna, — a Paperei-szöllő magaslataira állítja fel. Azon nehézségen, hogy t. i. ily elhelyezés mellett, ugyanazon tábor két részét mély vizek választották volna el egymástól, Lichner úgy segít, hogy az ütközet idejére tartós aszályt rögtönöz s az *egész tó fenekét szárazzá változtatja*, a mi ugyan nálunk

¹ Thuróczi i. h.

² Vás. Közl. 1882. 8. sz.

nem volt példátlan, de az irások és az öregek nyilatkozata szerint mégis igen ritkán és kivételesen fordult elő. Ez a szárazság volt hivatva azokon az ereken és mocsarakon is, — melyek az egyenetlen terepet észak és nyugat felé igen megszagatták — segíteni. Mert tudva levő, hogy a Kistó-ér és Topa-ér, melyek a Szarvas vendéglő alatt vezettek a Hód tavába, a terjedelmes csücsi rétság, melynek egy nagy része még most is, annyi idő múlva, mikor már régóta töltögetik és lakházakkal beépítve van, víz alatt szokott lenni és nádat terem, és a mostani III-dik kerületet, a Csatorna-utcza környékét, borító Hatytyas-tó abban az időben fenállottak s lovas csapatok közlekedését meggátolták. Ugyan csak a szárazságra bízta Lichner a Pap-ere laposának és a Kenyere vizeinek eltüntetését is, mert ha ezek rendes állásukban lettek volna, bajos föltenni a királpárti tábor tapasztalt vezéreitől, hogy már előre ily veszélyes helyeken, t. i. a mély vizek partjain állították volna fel hadi soraikat. Nagyobb baj mindezen nehézségeknél az a körülmény, hogy több oldalról szerzett adataim szerint, nálunk a nép a kérdéses öt magaslatot, valamint általában a halmokat nem hívja Kunhalmoknak (ez elnevezést csak olvasott embe-reink adhatták azokra, más vidékek példája szerint) s még ha így hívná, sem következik abból az, hogy a kunokkal vívott csatát ide helyezzük, mert micsoda történeti hitelt lehet adni egy 600 éves szóhagyománynak? Még ennél is nagyobb baj végre az, hogy azok a halmok valósággal nem rejtik a kunok tetemeit. Ugyanis, hogy a dolognak teljesen végére járjak, 1892-ben Farkas Sándor régész és Varga Antal főgymnasiunmi tanár urak felügyeletök alatt a nevezett

halmokat megásattam s azokat általában természetes képződésű homók domboknak találtam. Csupán a legnagyobbikban, mely a Szöllő-halom felé esik, találtunk téglá épület sűrű törmelékére s ezek körül soros sírokra; (mintegy 8—10 csontvázra, melyek közt gyermekekéi is voltak), melyek korát hozzávetőleg sem lehetett megállapítanunk. Szabó Károly, ki Vásárhelyen, a helyszínén ismerős volt, talán Lichner közleménye után írta aztán azt, hogy „a Hód tava partján Hódmezővásárhely mellett emelkedő Kun-halmok aligha nem az ezen csatában elesett vitézek sírhalmai.“ Most már tudjuk, hogy ez a föltevés minden helyes alapot nélkülöz. Hogy az Oldamir elesett híveinek csontjait az egykori serház épület felé fenállott, de most már eltűnt halmok takarnák, mint Lichner állítja, ez semmivel sincs bizonyítva, mert sem ő nem mondja, sem én nem jöhöttem nyomára, bár utána többektől kérdezősködtem, hogy ama halmok csontvázakból alakultak volna, melyek egyike különben, a tetején épült szélmalommal együtt, ma is fenáll.

Lichner fejtegetéseiből tehát csupán annyit fogadunk el a kutatás irányára nézve, hogy a harcztért az elesettek csontjai után kell keresni. Testhalmok dolgában pedig nem vagyunk megszorúlva s e részben a helyszini újabb ásatások eléggé is kalauzolhatnak bennünket. Mindenekelőtt azonban tisztában kell lennünk Hód község fekvésével is s el kell fogadnunk azt, a mit másutt tüzetesebben fogok bebizonyítani, hogy e hely nem valahol a város-háza táján, az Oldal-kosárban, hanem a tó északkeleti partján, a mostani Ujváros helyén feküdt. Itt abban az időben is egy terjedelmes, szép síkság volt, melynél lovas hadak

gyülekezésére alkalmasabb helyet választani sem lehetett volna. László király serege Csanád felől közelgetett, (mert az utolsó dátum, mely tartózkodásáról szól, mint láttuk, ide utal) vagyis a Ráczuton nyomult előre s a Hód mezején, melyről, mint Makó felé eső mezőségről, már 1337-ben szól az írás¹ találta elő a kunokat. Itt történhetett meg az első összeütközés, miközben a vitéz Tamásfia Loránt, a haza ellenségein rajtok ütött s ellenük az első öszecsapást vezette. Ezen a tájon azonban harczy temetőnek tekinthető testhalom nem létezik s ezért, bár Ujvároson több helyt akadtak régi embercsontokra a föld alatt, valószínűbb, hogy a harcz itt nem ért véget s a szomszédos területen, t. i. a Szigetben folyt tovább, hová olyan nyomok vezetnek, melyek a régi csatának kétségbe vonhatatlan bizonyítékai.

Szőnyi Beniámin,² lelkész elődöm t. i. a mult század közepe tájáról írva hagyta, hogy az akkori „nagy temető aljában“ (ez alatt a mai Ujváros déli csúcsai, a nazarénus gőzmalomtól a Sarkalyi-utczáig s a Nagy-szigetnek ide nyuló vége értendő) sok nyíldarab található, a mit ujabban is megerősít az a tény, hogy a Szigetben, ideértve az ottani Kis-homokot, még mostanában is találunk olykor nyílhegyeket.

E körülmény azt mutatja, hogy a harcz

¹ A Csanád nemzetség osztálylevele. Anjonk. okmt. III. 364—371.

² Szőnyi verses művének ide vonatkozó része ez:

„A mint nagy temetőnk alját mossa a tó,
Itt vezetett sok szántó-vető, sok arató.
Alig lőn akkoron népünk maradható,
Itt ma is sok darab nyíl találtatható.“

a Szigetbe tétetett át, talán abból az okból, hogy a királyi sereg egyik szárnya Kutas felől az Oldamir táborának hátába került, mely bajon csakis úgy lehetett segíteni, hogy a kunok áttörve a magyarok hadvonalán, a tó túlsó, déli oldalán foglaltak állást, a mi egy kényszer helyzetbe jutott, de jó lovas hadi népre nézve nem volt valami nehéz feladat. A Szigetben a küzdelem főleg nyilazásra szorítkozott, mert harczi temetőre ott sem lehet akadni.¹ Ez a terep azonban, melyet több oldalról széles és mély vizek környeztek, nem volt alkalmas harcmezőnek, mert a szerencse fordultával az egyik harczoló felet annak tette ki, hogy mindenestől a vízbe kergetik. A döntő csapásra tehát itt egyik fél sem szánhatta el magát. A csata továbbhuzódásának nyomát a szomszédos tarján-végi rakodói alacsony halom jelöli, melyet 1893-ban Farkas S. régészszel ásattam meg, ki is abban töméntelen koponyát és emberi csontrészeket talált, melyek arról tesznek bizonyosságot, hogy a kunok a vizen, valahol a Pap-erdejénél átkeltek, mely részen még századunk első felében is töltés vezetett keresztül a tó északnyugoti partján foglaltak hadi állást, hol, t. i. a Tarján-végen, a királyi sereg jobb szárnyával ismét szemben találták magokat, mely itt velök véres küzdelembe bocsátkozott. Ennek áldozatai kerülhettek tehát az itteni rakodói

¹ A nem messze eső Gorzsai-kettőshalomnál, bár azt az élő hagyomány csontokból rakottaknak állítja, aligha volt csata, mert 1894-ben Oláh tanár a halmokat megásatta és azoknak csak egyikében talált emberi csontokat kisebb mennyiségben, orsó-karika, kláris-gyöngy és kezdetleges mívű csupor kíséretében. A halom tetejéből azonban korábbi építkezés alkalmával feles számú emberi csont került volna elő — hallomás szerint.

halomba,¹ még pedig mindkét harczoló fél részéről, mert az ide közel esett, Katona-halom, melyet néhány évtizeddel ezelőtt lehorodtak, szemtanuk állítása szerint, emberi csontokat már nem takart.

A véres összecsapás itt rövid ideig tarthatott s a kunok visszahuzódásával ért véget, mert ide nem nagy távolságra van az a harmadik hely, mely a nagy és öldöklő harcz. emlékét fentartotta. Úgy kellett tehát lenni, hogy midőn Oldamir tapasztalta, hogy serege előtt a rakodói s a Szentés felé vivő, tulajdonkép' vizek közé szorított földnyelv el van zárva, melyen át a kun szállásokba legegyszerűbben lehetett volna jutnia, mivel a sarkában levő királyi tábor miatt időt veszíteni nem lehetett, gyors oldalmozdulattal az ide fél órai távolságra eső mártélyi síkon termett s ennek terjedelmes mezőségén állította fel csapatait, hol végre alkalmas tér kínálkozék arra nézve, hogy rajta két nagy, jobbára lovasságból álló hadsereg kellően elhelyezkedhessék s minden erejét kifejtve, egymással élet-halálra megmérkőzhessék.

Itt ujult hát meg teljes erővel a viadal, a két elkeseredett népfaj között. Itt nyílt tér a Micbán fiaknak, a Rátót nemzetség tagjainak s egyéb magyar leventéknek hősiességük elszántságuk tanusítására. Itt küzdött maga László király is a székely lovasok által támogatva a betolakodott idegenek és pártütők ellen. Sokáig tartott a küz-

¹ A közeli terjedelmes síkságon, a paléi és solti nyomáson, hol egyébként nagyobb táborok az erek és laposak miatt kényelmetlenül mozgathattak volna, harci temető nem létezik. A Solti-halom sem válik ilyennek be, mert Varga A. tanár, ki azt 1895. őszén megásatta, benne épület törmelék, pernye és hamu közt csak kevés embercsontot talált.

delem, mely itt is nagyobb részt nyíl lövésre szorított, míg nem a krónikások által említett végzetes zápor megeredt, mely a csata sorsát eldöntötte. Mert mikor a kunok újait feszítő húrok eláztak, a Rátold nembeli Loránt csapatának rohama előtt végre megdőltek az ellenség sorai s a lándzsával és karddal jobban bánni tudó magyarok dühének roppant számban estek áldozatul. Ezt tanusítják a nagy csonthalmok, melyek a Szűcs József és Maczelka József földein az elesettek tetemeit századokon keresztül megőrizték, míg nem azok a tiszai árvizek elleni védekezés céljából 1877. és 1880-ban határunk oltalmára az újon megerősített védgátba beletömettek. Ezt tanusítja a maguktól a kunoktól eredt Kurgan vagyis sírhalom elnevezés, melyet Korhány alakban a magyar nép századokon át megőrizett s mely névvel az ottani táj mind napjainkig neveztetik. Ez a hely-név maga a nyelvtörténeti igaz hagyomány, mely a rég lefolyt s egyébként határunk lakói előtt feledésbe ment nagy eseménynek változatlan és hamisítatlan bizonyítéka.

II.

A kivert ellenség a tatárokkal együtt ismét betör a hazába, de visszaveretik. — Mennyiben volt e vidék a kunoké? — Ezek elterjedése. — László király ragaszkodik hozzájuk. — Itteni szállásaik. — További rakonczátlankodásaik. — A király meggyilkoltatása. — A haza nyomoruságában a kunok szerepe. — Az ököljog virágjában. — A Csákok bitör hatalma.

A kunok hatalmát a hódii vereség nem törte meg végképen. Egy részök ugyanis, mint láttuk, Moldvába menekült s a régi krónikások szerint